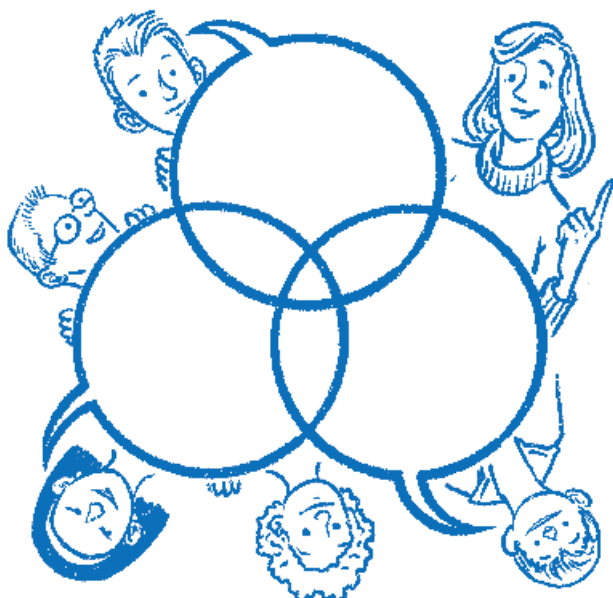

9. Zapojení vícejazyčného dítěte do běžné výuky

Ekaterina se přistěhovala z Ukrajiny do Čech se svou matkou, která si zde našla práci. Přijely o prázdninách a díky neziskové organizaci měla Ekaterina možnost se na letním kurzu naučit základní komunikaci v češtině. Po prázdninách nastoupila do osmé třídy. V deváté třídě chce dělat přijímačky na střední školu, láká ji gymnázium, a pak pokračovat na VŠE. Ekaterina se na Ukrajině vždy výborně učila, je inteligentní a velmi cílevědomá. Ve škole se snaží poslouchat výklad, opisuje z tabule zápisy (ačkoli jim nerozumí),

pokouší se zorientovat v učebnicích, psát domácí úkoly, ale po měsíci na ni začíná dopadat velká beznaděj. Nejenže má problémy s výslovností, a proto se stydí mluvit, ale ani pořádně nerozumí výkladu učitelů (a to i přes podobnost jazyků), učitelé totiž mluví velmi rychle. Učebnice jsou plné neznámých slov, dlouhých textů, ve kterých se Ekaterina neorientuje, a terminologie, které Ekaterina nerozumí. Má sice domácí doučování, aby dohnala, co nepochytí ve škole, ale i tak je toho na ni moc. Začíná mít velký strach, že výuku nezvládne, bude mít špatné známky a na vysněném gymnázium bude muset zapomenout.

Těmto a dalším pocitům čelí všechny vícejazyčné děti, které přichází s neznalostí jazyka, ale i ty, co jsou v Česku delší dobu. Neznají totiž **akademický jazyk**, který je pro zvládnutí výuky nutný a je podmínkou porozumění textům, testům i výkladu učitele. Neméně důležitý je ale také pro vlastní vyjádření vědomostí, které se žáci naučili. Ačkoli by obsahu výuky mohli velmi dobře porozumět, bariéra v jazyce jim neumožní pochopení látky vyjádřit ústně ani písemně.

Situace, kdy má učitel nebo učitelka ve třídě dítě, které dostatečně neovládá vyučovací jazyk, je pro většinu zúčastněných velmi nekomfortní. Vyučující čelí lidské a profesní výzvě, kdy se musí vyrovnat s tím, že mu dítě nerozumí a zapojuje se s obtížemi, případně s dalšími obtížemi v chování, a je nucen hledat nové nebo revidovat doposud používané výukové metody, což není vždy snadné. Vícejazyčné dítě se účastní výuky, do které se nemůže plnohodnotně zapojit, zatímco ostatní spolužáci a spolužačky sledují tuto situaci z povzdálí a na základě pozorování přístupu učitele i nového spolužáka nebo spolužačky se sami učí, jak k novému dítěti přistupovat.

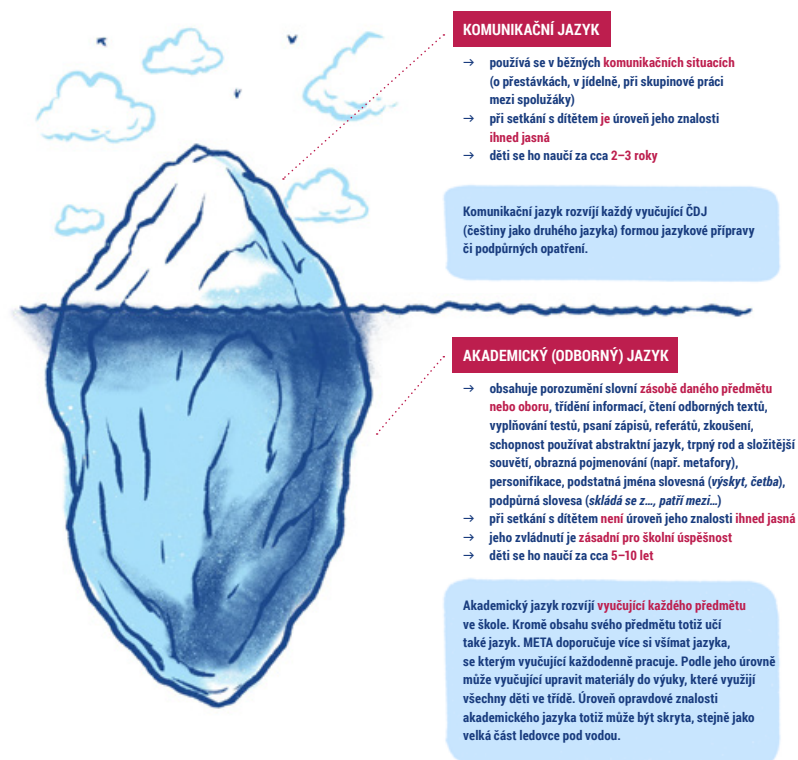
Těmto situacím čelí všichni vyučující a děti, protože většina vícejazyčných dětí sedí na hodině dějepisu, přírodopisu, českého jazyka či vlastivědy již od prvního dne nástupu do školy. A to i v případě, že škola zajistí intenzivní výuku češtiny a podporu navíc. Vícejazyčné dítě, zejména začátečník, si tak často hodiny naukových předmětů pouze „odsedí“, aniž by bylo schopné se zapojit. Přitom ale stačí, aby vyučující dodržovali několik základních principů, a neznalost jazyka vůbec nemusí být nepřekonatelnou překážkou. Přístup učitele a učitelky každého předmětu je pro úspěšné zapojení vícejazyčného dítěte do výuky stejně důležitý jako výuka ČDJ.

Proč je potřebná podpora ve výuce?

Jak dlouho se učí vícejazyčné děti češtinu?

A proč mluvíme o akademickém jazyku i na ZŠ a SŠ?

Často se nám může zdát, že děti (na ZŠ i SŠ) mají mnohem vyšší úroveň jazyka, než tomu skutečně je. Je to proto, že úroveň **znalosti akademického jazyka není patrná na první pohled**. Rozvoj akademického jazyka je přitom klíčový pro naplnění vzdělávacího potenciálu každého dítěte. A rozvíjí ho každý vyučující.

Infografika č. 7 Jak dlouho se učí vícejazyčné děti češtinu? A proč mluvíme o akademickém jazyku i na ZŠ a SŠ?

Infografiku najdete na webu inkluzivniskola.cz podle jejího názvu v sekci Materiály – Infobalíčky a infografiky.

Jak vyplývá z infografiky výše, osvojení akademického jazyka může trvat až deset let. Pro Ekaterinu z kazuistiky na začátku kapitoly bude tento proces jistě rychlejší než pro spolužáky a spolužačky z Vietnamu, Sýrie nebo Číny, kde se používá naprosto odlišný jazyk a často i jiné písmo, ale i tak jí pár let potrvá, než bude mít jazyk na podobné úrovni jako rodilí mluvčí. Více o osvojování si dalšího jazyka v kapitole 1, části *Teorie získávání vícejazyčnosti Jima Cumminse*. Samotná intenzivní výuka ČDJ proto nestačí; je potřeba, aby tyto děti měly průběžnou a dlouhodobou podporu ve výuce ze strany každého učitele a každé učitelky.

- To, že děti komunikují plynule v češtině, neznamená, že nepotřebují podpořit ve výuce. Komunikativní úroveň zvládnou rychle (zhruba do dvou let), ale **akademický jazyk se budou učit mnoho let** spolu s obsahem.
- **Každý má své individuální tempo** a pokroky v jazyce nelze zcela srovnávat. I když se jedno dítě z Vietnamu naučilo komunikovat za rok, nejde to samé očekávat u druhého vietnamského dítěte. Když mu to nejde, tak to neznamená, že je hloupé nebo že nechce.
- Děti často zvládají obsah výuky, ale **nedokážou nebo se stydí své znalosti prezentovat** – zvláště dospívající nebo ty, které mají potřebu, aby jejich výkon byl perfektní.
- Často si také **nedokážou nebo nechtějí říct o pomoc**. Na začátku ji totiž potřebují téměř pořád a je jim to hloupé.
- Většine dětí doma **rodiče s úkoly nepomohou**, protože jim sami nerozumí. Podporu tedy musí dostat hlavně ve škole.

Co učitelům pomáhá zapojit dítě do výuky?

Když k nám přijde dítě bez znalosti nebo s malou znalostí češtiny, nejlepší je vzpomenout si, jak jsme se sami učili cizí jazyk a jak dlouho nám trvalo, než jsme se zorientovali v textu a rozuměli rodilému mluvčímu. A ještě důležitější je vybavit si, co nám pomáhalo. To samé pak můžeme nabízet i vícejazyčným dětem.

Podle našich zkušeností desatero tipů v následující infografice pomáhá všem, kdo se učí jazyk i obsah zároveň. V praxi se navíc ukázalo, že tyto postupy pomáhají všem dětem, nejen těm vícejazyčným. Výuka je totiž jasnější a přehlednější, protože uplatnění těchto principů cíleně napomáhá porozumění, což potřebují všichni.

Desatero tipů do výuky

1 Píšeme a kreslíme na tabuli

- znázorníme téma, klíčová slova,
- fráze zapíšeme ve formě dialogu,
- ujistíme se, že žák porozuměl.

2 Používáme obrázky, schémata nebo tabulky

3 Dáváme úkoly, které nejsou mluvíci

- žák přiřadí/doplní k obrázku (schématu) příslušná klíčová slova, vyplňuje klíčové vizuály, tvoří myšlenkovou mapu atd.,
- předvede/ukáže význam slova.

4 Dáváme opakování se jednoznačně a jednoduché instrukce

- např. napiš, spoj, pojď k tabuli, otevři učebnici a zadání úkolů podpoříme vizuálním zpracováním, gesty,
- pro názornost doplníme instrukci příkladem.

5 Zajistíme, že když má vícejazyčný žák „něco“ říct, zná přesné slova nebo věty, které má říct, tím že:

- je to přesně napsáno na tabuli, v učebnici,
- opakuje to, co slyšelo od spolužáka před ním,
- připraví si to (s pomocí spolužáků) při skupinové práci,
- připraví si to při samostatné práci a my mu to před tím, než má mluvit před třídou, zkontrolujeme.

6 2x až 3x za hodinu žák cíleně aktivujeme (z toho alespoň jednou vyvine samostatnou aktivitu)

- žák napíše, složí, přiřadí, spojí, vyhledá klíčová nebo nějaká určitá slova, zeptáme se žáka, jak se dané slovo řekne v jeho mateřském jazyce, čímž podpoříme vícejazyčnost,
- umožníme mu používat češtinu a komunikovat (pracovat ve dvojici nebo ve skupině).

7 Zajistíme pro žáka slovník

- obrázkové slovníky pro nečtenáře,
- vlastní slovníček, kam si žák zapisuje slovní zásobu, popř. ji ilustruje,
- překladové slovníčky pro ZŠ do různých předmětů, přeložené do několika jazyků.

8 Dáváme si pozor, ať se vše neodehrává jen ve slovech

- užíváme vizualizace, praktické činnosti, grafické organizéry, gesta, pantomimu či počítačové programy.

9 Spolupracujeme

- s koordinátorem pro vícejazyčné žáky nebo výchovným poradcem a s učitelem češtiny jako druhého jazyka – má učebnice a přehled o vícejazyčných žácích,
- přidělíme žákovi patrona (spolužáka), který mu bude oporou v prvních několika týdnech.

10 Podíváme se na www.inkluzivniskola.cz.

- Jak vyplývá z tipů výše, vícejazyčným dětem velmi pomáhá vizualizace a názornost. Proto je důležité průběžně pracovat s tabulí nebo flipchartem, kam píšeme nebo kreslíme klíčová slova nebo to, o čem se mluví. Nestačí totiž nové slovo jen slyšet, děti ho potřebují i vidět. Díky tomu se pak v probírané látce lépe orientují a nová slova si mohou rovnou vyhledat ve slovníku.
- Zreflektujeme si každou hodinu, jestli tyto jednoduché věci skutečně děláme. Jsou totiž tak jednoduché, že si jako vyučující mnohdy myslíme, že jsou samozřejmé, ale přesto se na ně často zapomíná.

Jaké další podpůrné nástroje můžeme využít?

Níže uvádíme nejužitečnější nástroje, které se v praxi nejvíce osvědčily, nejedná se o kompletní výčet všeho, co lze využít. Některé tipy jsou vhodnější pro první, jiné pro druhý stupeň a některé jsou dobře použitelné na obou stupních. Doporučujeme ve třídě zkusit vícero postupů a různě je kombinovat:

- **my** – naše gesta, mimika, dramatizace a demonstrace nesmírně pomáhají, stejně jako náš úsměv, povzbuzení, pochvala, ale i formativní zpětná vazba;
- **činnosti, které se opakují;**
- **obrázky, videa, fotky, modely, přírodniny apod.;**
- **kartičky se slovíčky**, nejlépe i s obrázky (lze s nimi dělat různé aktivity v průběhu hodiny) – s jejich tvorbou nám mohou pomoci děti ve třídě;
- **dvojjazyčné a výkladové slovníky** – děti mohou mít u sebe klasický tištěný slovník, slovníček vztahující se ke slovní zásobě probíraného tématu nebo online obecný či odborný slovník.

TIP

Stáhněte si překladové slovníčky k jednotlivým předmětům na základní škole, které vydalo Státní pedagogické nakladatelství. Jedná se o slovníčky pro ukrajinštinu, ruštinu, vietnamštinu a angličtinu. META nechala tyto slovníčky přeložit i do mongolštiny a čínštiny. K dispozici jsou v dokumentu *Překladové slovníčky* na webu inkluzivniskola.cz, v sekci Materiály – Výukové kartičky a slovníčky.

Infografika č. 8 Desatero do výuky

Infografiku najdete na webu inkluzivniskola.cz podle jejího názvu v sekci Materiály – Infobalíčky a infografiky.

TIP

Rozvoji slovní zásoby pomáhá, když si vícejazyčné děti tvoří vlastní tematické slovníčky. Návod najdete v článku METY *Vedení slovníčků ve výuce* na webu inkluzivniskola.cz, v sekci Články.

- přizpůsobené **pracovní listy** (lze je použít i pro celou třídu) – na začátku postačí uvést v nich klíčová slova (třeba i v podobě spojovačky s obrázkem), krátký text, obrázek, mapu nebo vizuál s úkoly na doplnění informací z textu a poté otázky na porozumění (třeba s volbou slov, ANO/NE apod.), tyto jednoduché grafické organizéry bývají často i v učebnicích nebo již zpracovaných pracovních listech – u nich je jen potřeba si ohlídat obtížnost slovní zásoby;

TIP

Postup, jak si vytvořit vlastní pracovní list, najdete v článku METY *Tvorba pracovních listů* na webu inkluzivniskola.cz, v sekci Články a také v Postupu při tvorbě pracovního listu pro žáky s OMJ, který vytvořili pedagogové druhého stupně ze ZŠ Zárubova ve spolupráci s METOU. Postup najdete v příloze č. 8. Nebo si můžete stáhnout (a případně upravit dle svých potřeb) hotové pracovní listy na stránkách inkluzivniskola.cz, v sekci Materiály – Pracovní listy (pod štítkem Zapojování do výuky a ZŠ), které jsou dále rozdělené podle předmětů..

- **opora předem a v průběhu** – před každým mluvením i psaním poskytneme dětem předem oporu: ujistíme se, že dítě ví, co má psát nebo říct, ukážeme příklad, poskytneme mu případně nějakou pomůcku, například věty, které dítě doplní, nebo klíčový vizuál, který dítě dokáže použít;
- **jednoduché a krátké texty (max. 5 vět, ideálně málo rozvité)**, doplněné obrázky a na 2. stupni vhodně strukturované; při práci s texty je velmi nápomocné realizovat aktivity před čtením, v jeho průběhu a po něm;
- **vhodný způsob hodnocení**, například pomocí konkrétních **výstupů**²⁸ (jako jsou například plakáty, myšlenkové mapy, doplněné informace do tabulky), testů s výběrem možností a/b/c, doplňovacích cvičení s nabídkou slov; vhodné je hodnotit postup, proces, dílčí kroky; ideálně používáme formativní hodnocení (ocení všechny děti);

²⁸ Pojem výstup zde nepoužíváme v kontextu očekávaných výstupů definovaných RVP, ale jako výsledek aktivity, produkt apod.

- **práce ve dvojicích, skupinovou či projektovou výuku** – jsou to nejlepší způsoby, jak se dítě může zapojit do společných činností i do kolektivu;

TIP

Dítě může mít vlastní úkol, který je schopno zvládnout a vždy jej prezentuje spolu s ostatními, protože jeho díl prezentace nebo výstupu je součástí celku. Děti mu pomohou s přípravou samy, nebo je k tomu můžete navést.

- **individuální plán podpory** (individuální vzdělávací plán, plán pedagogické podpory nebo plán jazykové podpory) – u všech dětí, které neovládají akademický jazyk, vypracujeme individuální plán podpory.

Práce s textem a psaní

Většina výukového obsahu a informací je zprostředkována textově (v učebnicích, v pracovních listech apod.). Proto se zde zaměřujeme na postupy, které vícejazyčným dětem práci s textem usnadní.

Práce s textem by měla i pro vícejazyčné děti plnit dvě hlavní funkce:

1. pomoci dětem **porozumět konkrétnímu textu**, který zrovna čtou;
2. pomoci dětem **rozvinout dobré čtenářské strategie** pro čtení dalších textů.

Pokud například dětem vysvětlíme klíčová neznámá slova před tím, než začnou text číst, pomůže jim to porozumět jednomu konkrétnímu textu. Obohatí si tak slovní zásobu a mohou plnit úkoly spojené s porozuměním tomuto textu.

Nepomůže jim to ale, až se příště setkají s textem, ve kterém se vyskytnou jiná neznámá slova. Nabízíme proto dětem strategie, co dělat v případě neznámých slov, pomůže jim to do budoucna.

Při plánování, jak s textem pracovat, je vhodné si i vzhledem k vícejazyčnému dítěti rozdělit aktivity do tří částí – co bude dítě, které nerozumí, dělat:

1. před čtením;
2. během čtení;
3. až text přečte.

TIP

Konkrétní příklady najdete například v publikaci *Učíme češtinu jako druhý jazyk* (dostupné na webu meta-ops.cz v sekci Publikace a produkty) nebo na webových stránkách, které se zabývají čtenářstvím.

Nejprve je důležité zamyslet se nad tím, které části obsahu či jazyka jsou pro vícejazyčné děti neznámé, a to nejen na 1. stupni v tématech z běžného života – tzn. podívat se třeba i na sociokulturní aspekty, které nemusí být nově příchozím jasné, jako je například průběh Vánoc a dalších svátků, místní zvířata, oslava narozenin, trávení volného času, rodinné vztahy apod. Tato témata mohou být součástí textů v učebnicích (v literárních ukázkách, v dějepisu, v občanské výchově, ale i ve slovních úlohách v matematice), a přesto jejich pojetí nemusí být všem dětem srozumitelné.

V jazyce textu sledujeme méně užívané spojky, předložky, příslovce, slovesa, časy, dlouhé věty, neznámá slovíčka, fráze atd. a snažíme se s tím pracovat (např. vybrat jen části textu, text upravit – zjednodušit, soustředit se na vysvětlení obtížných částí, připravit slovníček, najít překlad úryvku známého literárního textu v mateřském jazyce apod.). U textů v učebnicích je vhodné děti naučit orientovat se i podle formy (např. zdůrazněná slova, co znamenají výrazy a zkratky viz, př., obr. apod., umět rozpoznat, co je důležité).

Čím více podpory děti v průběhu dostanou (vysvětlení slovní zásoby, frází, práce se strukturou textu, spojovacími výrazy, začátky odstavců apod.), tím větší je pravděpodobnost porozumění textu a schopnosti jeho následné interpretace.

TIP

Kontinuální model učení se obsahu a jazyku, který rozvíjí práci s textem i psaní v dalším jazyce, je zobrazen v infografice č. 10 Co znamená kontinuální způsob učení (z hlediska výuky jazyka)? v následující části této kapitoly *Principy úspěšného zapojení vícejazyčných dětí do výuky*.

Principy úspěšného zapojení vícejazyčných dětí do výuky

Zkušenost se zapojováním vícejazyčných dětí do výuky (anonymní učitelka)

„Učit systematicky vícejazyčné děti pro mě byla celkem výzva. Člověk musí hodně zvažovat, co je důležité a co už je navíc. Naučilo mě to jít k podstatě tématu, nerozebírat věci obsírně a neodbíhat od nich (k čemuž jsem měla tendenci). V každém tématu je totiž spousta zajímavých věcí a souvislostí! Ty ale ze začátku děti nepotřebují, naopak je matou a odvádějí pozornost. Děti potřebují totiž hlavně pochopit, o čem téma je, vzpomenout si, co už o něm samy vědí, naučit se postupně slovní zásobu a fráze, které se tam vyskytují, a ideálně si spolu s ostatními upevnit nové informace, které se naučí jednoduše shrnout. Ulevilo se mi ve chvíli, kdy jsem si uvědomila, že nejjednodušší cesta je zapojení skupinové či párové výuky, při které děti společně řeší různé úkoly nebo čtou jednoduché texty, které shrnují pro ostatní. Velkou pomocí je pro mě zapojení spolužáků a spolužaček. Já musím dobře promyslet úkoly, připravit texty, vymyslet, jak vysvětlit slovní zásobu, a podívat se, jaké se v daném tématu používají fráze.“

V následujícím výčtu principů shrnujeme naše zkušenosti, ale také inspiraci převzatou ze zahraničí. Některé principy jsme již zmínili v doporučeních výše, zde je pro přehled uvádíme všechny.

1. Jsme všímaví k jazyku, jaký používáme

Každý vyučovací předmět i každé jeho téma má specifickou slovní zásobu a používá vlastní jazykové prostředky. Proto si u každého tématu **předem promyslíme** nejen obsah, jenž chceme dětem předat, ale také to, **jaká slovní zásoba se k tématu váže** a která slova či větné struktury vyskytující se v našich výukových materiálech budou vícejazyčné děti potřebovat vysvětlit. Jedná se o tzv. akademický jazyk. Nejde přitom jen o odbornou terminologii, ale také například o řadu abstraktních sloves, větné struktury a fráze. Ve schématu níže vidíme, jaké úrovně slovní zásoby se používají ve školním